

Katowice 07.08.2019

Pani Prof. dr hab. Ewa Wender - Ożegowska
Dziekan Wydziału Lekarskiego I
Uniwersytetu Medycznego im Karola Marcinkowskiego
w Poznaniu

RECENZJA

**rozprawy na stopień doktora nauk medycznych i nauk o zdrowiu w
dyscyplinie nauki medyczne przygotowana na zlecenie Dziekana Wydziału
Lekarskiego I Uniwersytetu Medycznego im Karola Marcinkowskiego w
Poznaniu (znak: DMLI/868/19)**

Autor: lek. dent. Katarzyna Justyna Czechowska

**Tytuł: Retrospektywna analiza stanu zdrowia osadzonych w Zakładzie
Karnym w Czerwonym Borze**

Katedra i Zakład
Epidemiologii

ul. Medyków 18
40-752, Katowice,
epidemiologia@sum.edu.pl

Kierownik Katedry

Prof. dr hab. med Jan E. Zejda
tel.: (+48 32) 252 37 34
fax: (+48 32) 252 37 34

SEKRETARIAT

tel.: (+48 32) 208 85 36
fax: (+48 32) 252 37 34
epikat@sum.edu.pl

Przedstawiona mi do recenzji praca zawiera 132 strony tekstu zaaranżowanego według następujących po sobie rozdziałów: 'wykaz skrótów', 'spis treści', 'wstęp', rozdział zatytułowany 'więziennictwo w Polsce', 'cel pracy', 'materiał i metody', 'wyniki i omówienie', 'dyskusja', 'wnioski', streszczenia w języku polskim i angielskim, 'spis tabel i rycin', a także 'piśmiennictwo'. Uważam, że wyodrębnienie rozdziału pt. 'Więziennictwo w Polsce' było zbędne, należało raczej treści te (skądinąd bardzo interesujące) zamieścić we wstępie.

Promotorem w przewodzie doktorskim jest Pani dr hab. n med. Barbara Stawińska-Witoszyńska, kierownik Zakładu Epidemiologii i Higieny w Katedrze Medycyny Społecznej UMP w Poznaniu. Promotorem pomocniczym była Pani dr n med. Barbara Więckowska z Katedry i Zakładu Informatyki i Statystyki UM. Mam pytanie do doktorantki, czy projekt badawczy był konsultowany z Komisją Bioetyczną i czy uzyskał jej akceptację? Zazwyczaj doktoranci zamieszczają kserokopię takiego dokumentu, nawet w sytuacji, gdy analizie poddawane są wtórne dane epidemiologiczne.

Po zapoznaniu się z treścią rozprawy przedstawiam Wysokiej Radzie moją opinię, zwracając uwagę na dostrzeżone w pracy problemy i aspekty redakcyjne lub techniczne, a także na walory i mocne strony dysertacji.

Uwagi ogólne

Rozprawa dotyczy ciekawego problemu zdrowia publicznego, jakim jest stan zdrowia osób poddanych karze więzienia. Warto dodać, że temat ten jest zazwyczaj pomijany w naszym kraju, a zamierzeniem doktorantki było poznanie naukowe częstości występowania przewlekłych chorób niezakaźnych i zakaźnych, a także ich uwarunkowań. Doktorantka uznała bowiem, że poznanie sytuacji epidemiologicznej głównych problemów zdrowotnych osób osadzonych może przyczynić się do poprawy stanu ich zdrowia, jak i do redukcji ponoszonych przez system opieki zdrowotnej wydatnych kosztów.

Wybór tematu uważam za trafny z uwagi na znaczące luki w wiedzy w naszym kraju, tym bardziej że finansowanie zakładów karnych i opieki nad osadzonymi (w tym koszty świadczeń zdrowotnych) pokrywa w całości budżet państwa. Jak wykazała doktorantka koszty te są duże i stale rosną, według danych Służby Więziennej z 2018 roku miesięczny koszt przekracza 3100 PLN na osadzonego. Pani Czechowska zauważyła, że najliczniejsza grupa więźniów to osoby młode, do 30 roku życia. Ponadto udokumentowała, że przyjęty w naszym kraju system orzecznictwa i wykonawstwa w sprawach karnych skutkuje jednym z najwyższych w Europie wskaźników prizonizacji (221/100 000 ludności). Opieka zdrowotna jest realizowana poprzez więzienną opiekę ambulatoryjną i szpitalną, a w razie konieczności konsultacji wysokospecjalistycznych refundowane są także konwoje do wskazanych jednostek leczniczych. We wprowadzeniu doktorantka podkreśliła, że każda jednostka posiada dostęp do lekarza psychiatry z uwagi na istotne rozpowszechnienie zaburzeń psychicznych wśród więźniów.

Zasadniczym celem pracy jest analiza sytuacji epidemiologicznej przewlekłych chorób niezakaźnych i zakaźnych w populacji więźniów Zakładu Karnego w Czerwonym Borze. Doktorantka postawiła także 3 cele szczegółowe sprowadzające się do poznania częstości i uwarunkowań wybranych chorób przewlekłych wraz z szacowaniem ryzyka ich wzrostu z wiekiem i długością czasu odbywania kary, a także ocena zjawiska współwystępowania chorób.

Sekcja 'Materiał i metody' zawiera zestaw informacji na temat przeanalizowanej przez doktorantkę dokumentacji, w skład której wchodziły: książeczki zdrowia prowadzone przez lekarzy więziennych, wyniki badań konsultacyjnych u specjalistów spoza zakładu karnego, a także wyniki badań dodatkowych (opisy zdjęć rentgenowskich i wyniki badań laboratoryjnych, etc.). Na potrzeby realizacji pracy doktorantka przyjęła następującą klasyfikację chorób zdiagnozowanych u osadzonych:

- przewlekłe choroby niezakaźne
- choroby zakaźne
- zaburzenia neurologiczne i psychiczne

Katedra i Zakład
Epidemiologii

ul. Medyków 18
40-752, Katowice,
epidemiologia2.sum.edu.pl

Kierownik Katedry

Prof. dr hab. med Jan E. Zejda
tel.: (+48 32) 252 37 34
fax: (+48 32) 252 37 34

SEKRETARIAT

tel.: (+48 32) 208 85 36
fax: (+48 32) 252 37 34
epikat@sum.edu.pl

Scharakteryzowała również sam zakład karny, podała jego lokalizację i specyfikę każdego z trzech podtypów zakładu (zamknięty, otwarty i półotwarty). Omówiła dokładnie zastosowane metody analizy statystycznej przyporządkowane właściwie do analizy zmiennych jakościowych i ilościowych. Trafnie wskazała zmienne zależne i zmienne objaśniające. Z obowiązku recenzenta muszę zapytać o licencję na program PQStat, czy jest w dyspozycji doktorantki?

Kolejna sekcja to 'Wyniki i omówienie'. Należy przyznać, że zostały one przedstawione w czytelny i dość staranny sposób. W pierwszej części doktorantka scharakteryzowała badaną populację pod względem wieku, długości wymierzonej kary, recydywy, typu zakładu karnego i deklarowanej aktywności zawodowej prezentując stosowne liczebności i wartości odsetkowe. Interesuje mnie, czy w dostępnych dokumentach znajdowały się także informacje o stylu życia aresztowanych, a konkretnie: uzależnienie od alkoholu, palenie tytoniu, czy zażywanie narkotyków. Jeśli tak, to dlaczego pominięto je w analizach? Sprawa jest o tyle istotna, że doktorantka w podsumowaniu odnosi się do tych czynników ryzyka wskazując, że dla poprawy stanu zdrowia osadzonych ważne jest wdrażanie działań profilaktycznych. Wydaje się logiczne, iż na wstępie powinniśmy poznać grupę badanych także pod tym względem.

Następnie doktorantka opisała częstość występowania u osadzonych przewlekłych chorób niezakaźnych, zaburzeń psychicznych i neurologicznych, a także najczęstszych przewlekłych chorób zakaźnych. Sekcje 5.3 – 5.8 poświęcone są z kolei analizom uwarunkowań tychże chorób związanych z wybranymi zmiennymi niezależnymi. Drobną uwagę dotyczy poszczególnych tabel i towarzyszących im rycin (np. Tabela 9 i kolejne), myślę że byłoby celowe wskazanie w opisie (przy istotności statystycznej p) rodzaju stosowanego testu. Rycina wskazuje, że był to test U-Manna Whitneya, chociaż prezentacja w tabeli także wartości odsetkowych może mylnie wskazywać na test χ^2 . Proponowałabym dodanie przy każdej legendzie następującej frazy '...przy $p < 0,05$ w teście U-Manna Whitneya'. Kolejna uwaga dotyczy kolumny 'Procent chorych...' we wszystkich tabelach – warto byłoby wskazać wartość $n = \dots (100\%)$ dla pewności z czego liczono procent (pewnie z całości, ale pewności nie ma). Drobną uwagę dotyczy sposobu prezentacji wartości p, także przy wynikach ilorazu szans, moim zdaniem wystarczy prezentować pierwszą znaczącą cyfrę, np. zamiast ' $p = 0,4040$ ' wystarczy wpisać ' $p = 0,4$ ' (str. 29), itd. Dzięki temu zabiegowi tabele staną się czytelniejsze, a wynik z punktu widzenia wnioskowania pozostanie ten sam. Korekty wymaga również podpis pod Tabelą 39, doktorantka w legendzie dwukrotnie wpisała formułkę ilorazu definiującego sposób liczenia odsetka chorych więźniów, u których chorobę zdiagnozowano w trakcie, jak i przed osadzeniem. Proponuję także skorygować podpisy pod tabelami 40 i 41. Rozdział 5.9 oraz 5.10 dotyczą wyników opisujących wielochorobowość u badanych więźniów, znowu mam pytanie, czy w Tabeli 42 wartość 'p' dotyczy testu ANOVA Kruskala-Wallisa, czy może testu χ^2 ? Bardzo proszę o wpisanie tej informacji w legendzie. Doktorantka wykazała, że wraz ze wzrostem długości kary pozbawienia

Katedra i Zakład
Epidemiologii

ul. Medyków 18
40-752, Katowice,
epidemiologia2.sum.edu.pl

Kierownik Katedry

Prof. dr hab. med Jan E. Zejda
tel.: (+48 32) 252 37 34
fax: (+48 32) 252 37 34

SEKRETARIAT

tel.: (+48 32) 208 85 36
fax: (+48 32) 252 37 34
epikat@sum.edu.pl

wolności rośnie odsetek skazanych, u których rozpoznano przynajmniej jedną chorobę. Zaobserwowana różnica jest istotna statystycznie, wartość p dla trendu wynosi 0,02.

Po wynikach następuje sekcja 'Dyskusja', w której doktorantka odniosła wyniki swoich badań do obserwacji innych autorów. Krytycznie omówiła słabe strony pracy odwołując się np. do braku reprezentatywności badanej grupy (osadzeni w zakładzie karnym to raczej młodzi mężczyźni, pierwszorazowi więźniowie; zbyt mała liczebność grupy do jednoznacznego wnioskowania) w stosunku do całej populacji. Ustosunkowała się także do wiarygodności pozyskanych wtórnych danych epidemiologicznych wskazując na występujące braki w dokumentacji, występujące niedodiagnozowanie z powodu zaniedbań samych więźniów, ale także z uwagi na utrudniony dostęp do danych wrażliwych wymagających każdorazowo zgody dyrektora zakładu karnego i kierownika ambulatorium. Tym bardziej ponawiam pytanie o posiadanie przez doktorantkę zgody na przeprowadzenie badania.

Katedra i Zakład Epidemiologii

ul. Medyków 18
40-752, Katowice,
epidemiologia@sum.edu.pl

Kierownik Katedry

Prof. dr hab. med Jan E. Zejda
tel.: (+48 32) 252 37 34
fax: (+48 32) 252 37 34

SEKRETARIAT

tel.: (+48 32) 208 85 36
fax: (+48 32) 252 37 34
epikat@sum.edu.pl

Ważnym spostrzeżeniem rozprawy jest narastający odsetek depresji rozpoznawanej wraz z długością trwania kary więzienia i to niezależnie od wieku osadzonych. Stwierdzono, że szansa wystąpienia zaburzeń osobowości czy zaburzeń lękowych jest trzykrotnie większa u osadzonych w zakładzie zamkniętym niż u więźniów pozostających w zakładzie otwartym lub półotwartym. Dodatkowo doktorantka zauważyła, że wraz z długością osadzenia dochodzi do wzrostu liczby chorób współistniejących, chociaż ma to raczej związek z wiekiem więźniów (pewnie zachodzi tu współliniowość, której w pracy nie oceniono). Warto podkreślić, że u badanych mężczyzn cukrzyca współwystępowała z nadciśnieniem tętniczym ($p < 0,0001$), padaczka z zespołem zależności alkoholowej ($p = 0,0008$), natomiast zakażenia HCV występowały zazwyczaj w koinfekcji z HIV ($p < 0,0001$). Nie wykazano istotnych różnic w częstości występowania przewlekłych chorób niezakaźnych w związku z typem zakładu (otwarty i półotwarty vs. zamknięty) i klasyfikacją więźniów (recydywista vs. pierwszorazowy więzień). Stwierdzono jednocześnie, że ryzyko wystąpienia zakażenia HCV jest sześciokrotnie większe u recydywistów niż u więźniów pierwszorazowych. Podobnie, istotne i dwukrotnie większe ryzyko u recydywistów dotyczyło padaczki ($IS = 1,9$; $p = 0,04$). Ciekawe, że częstość występowania analizowanych chorób nie miała istotnego związku z aktywnością zawodową więźniów, chociaż większe odsetki chorych dotyczyły grupy osób niepracujących niż pracujących. Nie można wykluczyć, iż w badaniu ujawnił się dobrze znany 'efekt zdrowego robotnika'. Warto przedyskutować tę kwestię.

W podsumowaniu pani Czechowska zwraca uwagę, że poprawa stanu zdrowia osadzonych jest możliwa pod warunkiem wdrożenia działań profilaktycznych ukierunkowanych na wyeliminowanie istotnych czynników ryzyka takich jak: palenie tytoniu, mała aktywność fizyczna, narkomania czy tatuaż wykonywany niesterylnym sprzętem. Tu rodzi się pytanie o dostępność narkotyków w zakładach karnych, to dość szokujące spostrzeżenie, proszę o wyjaśnienie czy jest to poważny

problem w więziennictwie? W jaki sposób środki te są dystrybuowane? Jakie są metody prewencji?

Po dyskusji następują wnioski, jest ich osiem. Uważam, iż wniosek ostatni można pominąć z uwagi na brak jego związku z treścią założonych celów badania. Stanowi on w zasadzie podsumowanie dyskusji i tam właśnie jest jego miejsce. Poza tą jedną drobną uwagą należy przyznać, że wnioski są spójne z założonymi celami pracy i stanowią trafne podsumowanie uzyskanych wyników.

Bibliografia zawiera 181 pozycji, wśród których znalazły się zarówno stosowne akty prawne oraz rozporządzenia, jak i piśmiennictwo anglojęzyczne poruszające omawianą w pracy tematykę. Należy podkreślić, że są to pozycje aktualne i właściwie dobrane.

Uwagi redakcyjne

Katedra i Zakład
Epidemiologii

Praca jest napisana poprawnym językiem, choć nie brak drobnych błędów interpunkcyjnych, stylistycznych, gramatycznych i literowych. Z obowiązku recenzenta wymienię niektóre z nich:

- str. 7 jest '*...zbliżone są do wielkości poszczególnych,....*' A powinno być: '*...zbliżone są do wielkości poszczególnych (czego? Należy wymienić),....*'

- str. 9 jest '*Kolejnymi są dział*' A powinno być '*Kolejnymi (co? Proszę wymienić) są dział...*'

- str. 17 jest '*Czynnikamistanowiły...*' A powinno być '*Czynnikami....były...*'

- str. 17 jest '*Badanie związku klasyfikacji,...*' a powinno być '*Badanie wpływu klasyfikacji kary,...*' Ta zmienna zatytułowana '*klasyfikacja*' niezbyt precyzyjnie opisuje co właściwie klasyfikowano. Według mnie to klasyfikacja kary (więzień pierwszorazowy vs. recydywista). Ta sama uwaga dotyczy zapisów na str. 20, 42, 71, 73

- str.17 jest '*...do szansy na wystąpienie...*' a mogłoby być '*...do szansy wystąpienia...*'

- str. 18 proszę o skorygowanie opisu szacunku wartości odsetkowych '*..ilorazu liczby osób....*'. Aktualny opis jest bardzo zagmatwany i właściwie nie wiadomo o co doktorantce chodzi (prawdopodobnie o strukturę rozpoznai poszczególnych chorób z uwzględnieniem czasu postawienia diagnozy: przed i w trakcie odbywania kary)

- str. 20 proponuję usunąć frazę '*..w obu grupach..*' gdyż wcześniej doktorantka je już wymieniła

- str. 39 proponuję zdanie '*Wśród 30-39. latków...*' zastąpić następującym '*Najczęściej wśród zakażonych były osoby w wieku 30-39 lat*'

- str. 47 jest '*...wykazała istotność.*' a mogłoby być '*...była istotna statystycznie.*'

ul. Medyków 18
40-752, Katowice,
epidemiologia2.sum.edu.pl

Kierownik Katedry

Prof. dr hab. med Jan E. Zejda
tel.: (+48 32) 252 37 34
fax: (+48 32) 252 37 34

SEKRETARIAT

tel.: (+48 32) 208 85 36
fax: (+48 32) 252 37 34
epikat@sum.edu.pl

- str. 72 jest '*...małym odsetku mężczyzn od osób 60 roku życia...*' a powinno być '*...małym odsetku mężczyzn starszych niż 60 lat...*'

- str. 72 jest '*...do wzrostu więźniów...*' a powinno być '*...do wzrostu liczby więźniów...*'

- str. 73 ostatnie zdanie na stronie proponuję nieco zmodyfikować: '*...kary pozbawienia wolności lub zdecydowano o wcześniejszym jej zakończeniu.*'

- str. 74 frazę '*...oraz nierównomierny ich rozkład w populacji.*' należy w mojej opinii poprawić (styl)

- str. 77 proponuję zmienić zdanie '*30% wszystkich chorych stwierdzono....*' Na następujące: '*Odsetek chorych w grupie wiekowej 50-59 lat wynosił 30%, a w grupie 40-49. latków kształtował się na poziomie 10%.*'

- str. 79 jest '*...doprowadza na znacznego...*' a powinno być '*...doprowadza do znacznego...*'

- str. 79 frazę '*W trakcie 10 lat prowadzenia obserwacji...*' lepiej zamienić na następującą: '*W trakcie 10 letniej obserwacji...*'

- str. 80 jest '*...upośledzenia wydzielania insuliny...*' a powinno być '*...upośledzenia wydzielania insuliny...*'

- str. 84 raczej powinno być '*...może zwiększyć 2-10 krotnie ryzyko pojawienia się pierwszego napadu padaczkowego,...*'

- str. 85 '*...nastroju,*' zamiast '*...nastaju.*' oraz '*...w tej grupie wieku.*' zamiast '*...w tej grupy wieku.*'

- str. 87 raczej powinno być '*...osób uczestniczących w zajęciach AA,*'

- str. 89 raczej powinno być '*...zaburzeń lekowych...*' a nie '*...zaburzeń lekowych...*'

- str. 91 frazę '*...wykonuje się bardziej szczegółową diagnostykę...*' lepiej zastąpić określeniem '*...wykonuje się pogłębioną diagnostykę...*'

- str. 96 lepiej napisać '*Wielu osadzonych trafiło...*' niż '*Dużo osadzonych trafiło...*'

- str. 96 lepiej napisać '*...i równocześnie kontrola czynników ryzyka...*'

- str. 97 piszemy '*spoza*' a nie '*z poza*' (ortografia)

- str. 98 frazę '*Można się zastanawiać, czy...*' lepiej zastąpić '*Można mieć pewne wątpliwości, czy...*'

- str. 99 raczej '*... najważniejszych czynników zwiększonego ryzyka zakażenia HCV*'

- str. 102 zamiast '*Wzrost liczby miejscmożna zwiększyć...*' powinno być '*Liczbę miejscmożna zwiększyć...*'

- str. 102 '*brać pod uwagę...*' zamiast '*brać uwagę...*'

Katedra i Zakład
Epidemiologii

ul. Medyków 18
40-752, Katowice,
epidemiologia2.sum.edu.pl

Kierownik Katedry

Prof. dr hab. med Jan E. Zejda
tel.: (+48 32) 252 37 34
fax: (+48 32) 252 37 34

SEKRETARIAT

tel.: (+48 32) 208 85 36
fax: (+48 32) 252 37 34
epikat@sum.edu.pl

Te i inne drobne uchybienia nie umniejszają wartości merytorycznej pracy doktorantki.

Podsumowanie

Przedstawiona mi do recenzji praca dotyczy bardzo ciekawego zagadnienia, jakim jest ocena stanu zdrowia więźniów jednego z największych zakładów karnych w Polsce. Należy przyznać, że tematyka jest zazwyczaj pomijana w zdrowiu publicznym a duże obciążenia finansowe związane z koniecznością zapewnienia opieki medycznej osadzonemu stanowią znaczne obciążenie budżetu państwa. Zgadzam się z doktorantką, że bez właściwego rozpoznania problemów tej grupy społecznej nie będzie możliwe opracowanie skutecznych działań zapobiegawczych ukierunkowanych na zredukowanie wspomnianych kosztów. W mojej opinii założony cel pracy został osiągnięty, a uzyskane wyniki po wprowadzeniu sugerowanych, drobnych korekt mogą okazać się przydatne w procesie konstruowania efektywnych programów naprawczych.

Podsumowując, po uwzględnieniu przedstawionych w recenzji argumentów, przedkładam Radzie Wydziału Lekarskiego I Uniwersytetu Medycznego im Karola Marcinkowskiego w Poznaniu wniosek o dopuszczenie Pani lek dent. Katarzyny Justyny Czechowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katedra i Zakład
Epidemiologii

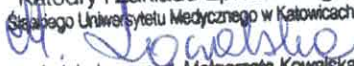
ul. Medyków 18
40-752, Katowice,
epidemiologia2.sum.edu.pl

Kierownik Katedry
Prof. dr hab. med Jan E. Zejda
tel.: (+48 32) 252 37 34
fax: (+48 32) 252 37 34

SEKRETARIAT

tel.: (+48 32) 208 85 36
fax: (+48 32) 252 37 34
epikat@sum.edu.pl

Katowice 07.08.2019

PROFESOR NADZWYCZAJNY
Katedry i Zakładu Epidemiologii
Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

prof. dr hab. n. med. Małgorzata Kowalska